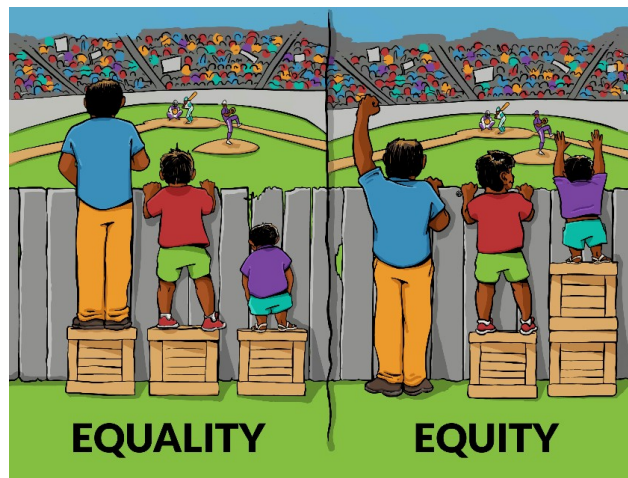

Söndagskrönika: Konservativ och vänsterliberal moral

Under drygt första halvan av 1900-talet var den europeiska världsbilden konservativ. Traditionell religiositet bejakades, särskilt kristendomen och den moral som den förknippades med. Sexualitet var något tabubelagt och skamligt som endast fick finnas inom det kristna äktenskapet, företrädesvis i syfte att få barn. Med stöd av den kristna läran hade män och kvinnor klara och tydliga roller, bestämda av Gud. Det fanns en accepterad social ordning och den var inte bara naturlig utan också önskvärd. Man ansåg att människor i hög grad var "ojämlika" och att de därför naturligt delades in i sociala klasser. Att erkänna att människor inte var "jämlika" var i själva verket positivt för samhället som helhet - eftersom människor idealt sett skulle utföra de arbetsuppgifter som de var mest kapabla till - och det var mycket viktigare än hur enskilda individer kunde känna sig. Om de bästa människorna placerades på rätt positioner skulle samhället ha större möjligheter att segra i kampen om resurser, inflytande och makt med andra samhällen.

Detta var det dominerande sättet att tänka, även om det började ifrågasättas redan under mellankrigstiden. Några år in på 1960-talet vände kulturen till ett liberalt synsätt sätt, med individen i centrum. Detta kännetecknades inte bara av en tro på vikten av "jämlighet", utan också av en betoning på personlig frihet: på individens rätt att leva som han eller hon ville. Traditionell religiositet, och den sociala ordning och det moralsystem som den upprätthöll, började kännas omodernt. Homosexualiteten förföljdes under 50-talet i Sverige men tio år senare var den någorlunda accepterad. Abort avkriminaliserades i Sverige visserligen inte förrän 1974 men P-pillren betydelse för kvinnors sexuella frihet kan knappast överskattas. Det fanns växande kampanjer för kvinnors och etniska minoriteters rättigheter. Det blev alltmer accepterat att skilja sig och till och med att få utomäktenskapliga barn.

Jonathan Haidt är en av världens mest citerade psykologer. I en bok, som också kom på svenska för ett par år sedan, *Det rättfärdiga sinnet: om moralens psykologi*, presenterar han

en teori om hur moral och politikens eviga uppdelning i konservativa och vänsterliberala hänger samman. Han ställer upp en modell med fem moraliska fundament – senare har han utökat dessa till sex och till och med fler, men det går jag inte närmare in på. Haidt sållar fram sina fem moraliska fundament med ett stort empiriskt underlag, bland annat en undersökning där 11.000 personer tillfrågats. Dessa fundament, menar han, är grundläggande för alla människor, som ett resultat av vår evolution som ett mycket socialt flockdjur:

1. **Omsorg** handlar om hur mycket eller lite du bryr dig om att värna och skydda andra.
2. **Rättvisa** Hur viktigt är det för dig med rättvisa? Alla samhällen är hierarkiska och de är rättvisa om rätt person hamnar på rätt plats i den hierarkin. Om du lagt ner många år av studier och blivit läkare är det rättvist att du har bättre betalt än en taxichaufför. Om du begått ett brott och hamnar i domstol så ska straffet vara rättvist i förhållande till det brott du begått. Det kan kallas för *proportionell rättvisa*. Det finns också en rättvisa, som utgår från alla människors lika värde. Denna i sin tur kan delas i *lika rättigheter* och *lika utfall*. Lika utfall betyder att en läkare och en taxichaufför ska ha lika mycket betalt. Det är ju ingen skillnad på dem.
3. **Lojalitet mot den egna gruppen**. Detta handlar i grund och botten om hur grupporienterad en person är. I vilken utsträckning är han eller hon beredd att undertrycka sina individuella önsningar till förmån för gruppens bästa? Haidt hänvisar specifikt till grupper som stöds av genetiskt släktskap, såsom "familj" och "stam". Är du beredd att offra ditt liv för gruppen? Och motsatt, är du illojal mot gruppen för att vinna egna fördelar?
4. **Auktoritet**. I vilken utsträckning accepterar du gruppens hierarki, auktoritet och traditioner? Detta har betydelse därför att välordnade grupper med samstämda individer klarar sig bättre i konkurrensen med sämre koordinerade grupper.
5. **Helighet/renhet**. I vilken utsträckning tycker du att vissa livsmedel, människor eller handlingar är motbjudande och äckliga. Här är det mycket religion. Dopet är till exempel en tvättning för att rena barnet från arvsynden. Viktigt är också vilken mat man får äta och vilken mat som är förbjuden på rituella grunder. Kosher för judar, muslimer som inte får äta griskött, vegetariskt för unga västerlänningar som tycker det är ett övergrepp mot djur att äta upp dem etc. Också renhetsregler, som att längre tillbaka fick inte menstruerande kvinnor gå in i en kyrka, att man måste ta av sig skorna när man går in i en moské. Sexualitet också. Äcklas du av homosexualitet? Otrohet, därför att äktenskapet är heligt?

I stort sett återspeglar dessa moraliska fundament två uppsättningar evolutionärt utvecklade instinkter. För det första, vi är flockdjur, vilket betyder att vi lever i konkurrens med och måste kunna hävda oss gentemot andra flockar. Vi agerar för flockens bästa: lydnad mot hierarkin och självupppoffring för gruppen. Men vi är också individer och måste skydda oss själva och våra individuella intressen. Vi måste se till att vi inte skadas fysiskt. Vi strävar efter att klättra

mot den hierarkiska gruppens topp och vi är rättviseorienterade i den meningen att vi vill ha minst lika mycket som alla andra, om inte mer.

Det som är särskilt intressant med Haidts moraliska fundament är att de visserligen är universella men tonvikten ser olika ut för konservativa och vänsterliberala människor. Lite förenklat är kollektivet viktigast för konservativa människor (lojalitet, auktoritet, helighet), medan de vänsterliberala placerar individen i fokus (omsorg och rättvisa). Ytterligare en skillnad är att de konservativa ser och förstår värdet av alla fem moraliska fundament. Politiskt betyder det att de kan sympatisera med liberaler och förstå deras oro inför samhällsutvecklingen, liksom vikten av omsorg och rättvisa. Men för de konservativa är flocken viktigare än individen därför att den är individens förutsättning. Utan flocken ingen individ och då blir omsorg och rättvisa meningslösa prioriteringar, eftersom det är krav som individen riktar mot flocken.

Växlar vi ner resonemanget till svenska politiska förhållanden så kan Sverigedemokrater, även om de aldrig kommer att acceptera vad vänsterpolitikerna gjort med Sverige, förstå liberaler. Det motsatta gäller inte. Liberaler lever i ett helt annat moraliskt universum, där sverigedemokraterna är onda och hotar både demokratin och samhället. För liberaler har Sverigedemokraterna för evigt hemska värderingar. När sverigedemokraterna säger att "titta, vi hade ju rätt när vi varnade för konsekvenserna av massinvandringen" så talar de för döva liberala öron. Nazister och rasister, som inte tycker att alla människor är lika mycket värda, kan aldrig ha rätt. Det betyder också att liberaler har svårare att leva med en konservativ regim än konservativa har att leva med en liberal regim.

Evolutionärt är konservativa tribalister som befinner sig i en ständig konkurrens med andra etniska grupper. Liberaler är individualister som befinner sig i en ständig konkurrens med andra medlemmar av sin egen etniska grupp. När liberaler behandlar människor som gruppmedlemmar är det baserat på kön, sexuell läggning, invandrarstatus, religion, ras eller nationalitet. Den stora skillnaden är att många inom vänstern förespråkar - eller påstår sig förespråka - andra identitetsgrupper än den de själva tillhör. Därav stereotypen av den välutbildade vita kvinnan som signalerar hur mycket hon bryr sig om fattiga svarta. Men i själva verket kan det vara så att de bara agerar mot sin grupps intressen, just för att det främjar deras egna individuella intressen.

Samtidigt är verkligheten mer komplex. Visserligen har konservativa en lägre tröskel för vad de ogillar och till och med äcklas av – de tycker till exempel inte att trans-tanter som sagoberättare på dagis är acceptabelt – men i vissa sammanhang har liberaler en lägre smärtröskel. De kan hävda att de känner sig "otrygga" eller personligen hotade när konservativa finns på samma sociala medieplattformar eller på samma lärosäten.

År 2015 skickade ledningen för Yale University ett mejl till studenter och personal där de uppmanades att avstå från att klä sig på ett sätt som andra studenter kunde finna stötande.

En av lärarna, Erika Christakis, skrev ett försiktigt formulerat svarsmejl där hon undrade om det verkligen var nödvändigt för universitetet att lägga sig i hur studenterna klädde sig. Svaret på hennes mejl blev ett brev undertecknat av över hundra studenter, som uppmanade Erika Christakis att avgå därför att de kände sig otrygga med att någon med hennes åsikter undervisade på Yale. På grund av kontroversen och studentprotesterna avgick Christakis till slut från sin tjänst.

Även om liberaler får lägre poäng än konservativa när det gäller grupployalitet överlag, så får de högre poäng när det gäller lojalitet mot vissa typer av grupper, t.ex. sådana där gruppmedlemskapet bygger på kollektivt egenintresse och skydd, som fackföreningar, politiska partier och aktivistgrupper - som alla kommer med en tydlig uppsättning "delade moraliska värderingar".

Man kan säga att Haidts moraliska fundament handlar om människors politiska personlighet. Det finns också en annan och mer välkänd personlighetsteori, Big five. Den söker fånga in den individuella karaktären med följande fem faktorer:

- **Openness (öppenhet)** – att uppskatta konst, känslor, äventyr, ovanliga idéer, fantasi, nyfikenhet, och omväxlande erfarenheter.
- **Conscientiousness (samvetsgrannhet)** – en tendens att vara självdisciplinerad, agera plikttroget, målinriktning; att planera snarare än att agera spontant.
- **Extraversion (utåtriktad)** – energi, positiva känslor, självsäkerhet, och en tendens att söka stimulans och andras sällskap.
- **Agreeableness (vänlighet, värme)** – en tendens att vara medkännande och samarbetsvillig snarare än misstänksam och fientligt inställd mot andra.
- **Neuroticism** – tendens att lätt kunna uppleva obehagliga känslor som till exempel ilska, ångest, depression, eller sårbarhet; ibland kallad emotionell instabilitet.

Högermänniskor är grupporienterade och har en hög grad av samarbetsvilja, en hög grad av samvetsgrannhet. som gör att man kan kontrollera sina impulser, undvika bråk och följa gruppens regler, och en lägre grad av neuroticism. De är emotionellt förhållandevis stabila. Detta är viktigt eftersom negativism orsakar social osämja. Gruppen fungerar sämre om den innehåller deprimerade människor som sprider sin depression till andra.

Liberaler har lägre grad av Agreeableness, lägre grad av Conscientiousness och högre av Neuroticism. Detta innebär att de ser till sitt eget bästa framför gruppens bästa. Konsekvensen av detta är att det är mycket lätt för en vänsterliberal att betrakta konservativa som omoraliska, kalla, elitistiska och hjärtlösa; i princip som psykopater. Konservativa

betraktar vänsterliberaler som politiskt omogna, men inte nödvändigtvis som moraliskt dåliga, eftersom de konservativa kan förstå liberalernas moraliska oro.

Att vända sig mot sin egen grupp - att vara en potentiell förrädare - innebär att man inte bryr sig om sin grupps bästa, utan bara om sig själv och hur mycket makt man har. Det är därför logiskt att vänsteranhängare tenderar att identifiera sig med förtryckta minoritetsgrupper. Den konservatives moraliska krets är släkten och den etniska gemenskapen. Den liberales moraliska krets är mycket mer avlägsen från det egna jaget eftersom den består av lika-sinnade människor.

Både liberaler och konservativa karikerar varandra och båda tror på sina egna karikatyrer. Liberaler gör dock detta i mycket högre grad. Dessutom har det visat sig att liberaler tenderar att vara mer dogmatiskt säkra och orubbliga i sin tro på liberala dogmer än vad konservativa är, när det gäller konservativa dogmer. Detta kan delvis bero på att liberaler skapar koalitioner som bygger på gemensamma dogmer, medan konservativa skapar koalitioner som bygger på delad "stamtillhörighet".

Haidt föreslår att de fem fundamenten kan användas som en dörröppnare för att liberaler ska kunna ta steget över till den konservativa sidan av den mur som finns mellan dessa två politiska inriktningar i viktiga politiska frågor. Om liberaler försöker beakta de tre sistnämnda fundamenten utöver de två förstnämnda (de prövar att acceptera alla fem fundamenten) kan de förstå de konservativas ståndpunkter.

Den moderna kulturen rör sig i riktning mot individualiserande värderingar, främjande av jämlikhet som ett gott i sig, skepsis mot traditionell religiositet och dess moral samt självförverkligande som det goda livets essens. Den rörelsen kommer att fortsätta tills en "evolutionär mismatchning" uppnås, när människor befinner sig i en miljö som de inte är utvecklade för. I denna mismatchning uppfylls inte de flesta människors behov av bindande fundament - såsom lojalitet inom gruppen, ordning och respekt för det heliga. Livet blir ensamt, dystert och helt enkelt outhärdligt. Då svänger pendeln.

Karl-Olov Arnstberg

<https://morklaggning.wordpress.com/2024/06/09/sondagskronika-konservativ-och-vansterliberal-moral>

Alla texter är © på denna blogg. Det är tillåtet att sprida texterna under förutsättning att ni alltid länkar till källan här på bloggen.